

УДК 330.322.3:373.5(477)

*В. В. Крук,
к. е. н., доцент кафедри банківських інвестицій,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
І. П. Петренко,
к. е. н., старший викладач кафедри банківських інвестицій,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

ДО ПИТАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

*V. V. Kruk,
PhD in Economics, Associate Professor of Bank Investment Department,
S-G(A)RU «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»,
I. P. Petrenko,
PhD in Economics, Senior Lecturer of Bank Investment Department,
S-G(A)RU «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»*

THE QUESTION OF INVESTMENTS IN THE DEVELOPMENT OF GENERAL SECONDARY EDUCATION IN UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню проблем розвитку загальної середньої освіти в Україні та інвестиційної підтримки даного процесу. Авторами виявлено тенденцію до падіння якості шкільної освіти та погіршення її організаційного забезпечення, що підтверджено відповідними статистичними даними. Узагальнено проблеми, характерні для функціонування вітчизняної системи освіти, серед яких головною визначено недостатність державного та приватного фінансування. Проведено аналіз динаміки показників обсягів інвестицій, кредитування та бюджетного фінансування галузі освіти України, що дало змогу обґрунтувати їх недостатність. У Проекті Концепції розвитку освіти України виокремлено заходи, реалізація яких сприятиме стимулюванню інвестицій, направлених на розвиток загальної середньої освіти.

The article is devoted to the problems of secondary education development in Ukraine and investment support of this process. The authors found a decreasing tendency in the quality of school education and its organizational support confirmed by relevant statistics. The problems of national education system functioning are overviewed, lack of public and private financing is determined as the primary one. The dynamics of the amounts of investment, credit and budgeting of education in Ukraine is analyzed that helped to substantiate their insufficiency. The measures from Project of Development Concept of Education in Ukraine which implementation will stimulate investments in general secondary education development were singled out.

Ключові слова: *інвестиції, капітальні інвестиції, загальна середня освіта, фінансування, банківський кредит, державні видатки.*

Key words: *investments, capital investments, general secondary education, financing, bank loan, public spending.*

Постановка проблеми. Освіта є одним із найбільших надбань українського суспільства, система якої перебувала на етапі розквіту в часи СРСР, коли сформувалась її розширена інфраструктура та були закладені базові цінності освітньої діяльності. На жаль, за роки незалежності фактично відбувалося екстенсивне використання матеріально-технічних, кадрових і організаційних ресурсів попередньої системи та пристосування їх до потреб незалежної держави. В результаті якість вітчизняної освіти різко впала на усіх рівнях, що супроводжувалось зниженням рівня кваліфікаційної підготовки майбутніх кадрів, а також деформацією ціннісних орієнтирів, поведінки та свідомості молодого покоління.

Сьогодні ми можемо говорити про наявність кризи в системі освіти. Одним із її проявів є низький рівень знань, умінь та навичок випускників загальної середньої школи, які стикаються із труднощами у процесі вступу на навчання у вищі навчальні заклади. У зв'язку з цим розвиток саме середньої ланки системи освіти в Україні є особливо гострою проблемою, подолання якої потребує, насамперед, активної фінансової підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд вітчизняних науковців зробили вагомий внесок у дослідження проблем розвитку освіти в Україні. Зокрема, загальні питання за цим напрямком у своїх працях висвітлювали Л. Парашенко, В. Андрущенко, І. Зязюн, С. Ніколасенко, І. Вакарчук, Т. Лукіна, В. Олійник, Л. Ващенко, Д. Дзвінчук, І. Прокопенко, В. Євдокимов, О. Коваленко, О. Матвієнко, О. Овчарук, Н. Протасова, В. Луговий. Дослідженням проблем фінансування розвитку освіти, зокрема державного, займалися Г. Дмитренко, І. Мусієнко, І. Гасюк. Такі вчені, як О. Андрушина, А. Кобець, Д. Розборілова, Ю. Цалько присвятили свої праці саме темі освітніх інвестицій. Особливий інтерес серед науковців знайшла проблема інвестиційної підтримки вищої освіти в Україні (С. Натрошвілі, Н. Сілакова, О. Єрфорт).

Хоча вітчизняні вчені активно займаються розробкою питання формування ефективної освітньої системи в Україні, проблема інвестицій у розвиток саме загальної середньої освіти не знайшли належного відображення у їхніх наукових доробках. Це, а також зниження освітнього рівня сьогоdnішніх випускників шкіл, обумовлюють актуальність теми даного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою написання даної статті є дослідження сучасних аспектів розвитку загальної середньої освіти в Україні та особливостей її фінансування, досягнення якої потребує: визначення загальних принципів організації загальної середньої освіти; аналізу динаміки показників її розвитку в Україні; виявлення проблем функціонування загальної середньої освіти; характеристики сучасного стану освітніх інвестицій на даному рівні; визначення напрямів активізації фінансування розвитку вітчизняної шкільної освіти.

Результати дослідження. Статтею 3 Закону України «Про загальну середню освіту» визначено, що вона є цілеспрямованим процесом оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності. [1]. Якщо ж поглянути на сутність даного поняття ширше, то його можна охарактеризувати як державну політику, систему заходів, сукупність матеріального, практичного та теоретичного забезпечення з надання освітніх послуг в загальних середніх навчальних закладах, а також систему навчальних закладів, що надають такий освітній рівень.

Вітчизняним законодавством передбачено, що загальна середня освіта є обов'язковою основною складовою безперервної освіти і спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави [1].

Попри те, що принципи, які покладені у побудову шкільної освіти в Україні, є прогресивними і різновекторними, сьогодні усе більше освітян та аналітиків говорять про падіння рівня її розвитку. Доказом цього слугують дані Українського центру оцінювання якості освіти про результати зовнішнього незалежного оцінювання за 2013-2014 рр. (див. табл. 1).

Таблиця 1.
Результати зовнішнього незалежного оцінювання за 2013-2014 рр.*

Предмети	Кількість учасників, осіб		З результатом 180-200 балів, осіб		З результатом 180-200 балів, у % від загальної кількості учасників	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Українська мова та література	294047	242611	23409	18967	7,96	7,82
Історія України	174989	140547	13457	10672	7,69	7,59
Математика	180233	147036	14162	12547	7,86	8,53
Всесвітня історія	8436	7064	663	548	7,86	7,76
Фізика	61560	53202	4635	3957	7,53	7,44
Хімія	45717	39135	3554	3116	7,77	7,96
Біологія	99004	83182	7381	6904	7,46	8,30

Географія	76241	60549	5729	4725	7,51	7,80
Англійська мова	83981	75693	6719	6270	8,00	8,28
Французька мова	907	740	115	67	12,68	9,05
Німецька мова	2967	2814	438	275	14,76	9,77
Іспанська мова	171	177	28	32	16,37	18,08
Російська мова	5524	3429	425	281	7,69	8,19
Світова література	7858	11029	596	832	7,58	7,54

* Джерело: складено авторами за даними [2, с. 375], [3, с. 29]

Очевидно, що рівень успішності випускників середніх загальноосвітніх шкіл за підсумками зовнішнього незалежного тестування у 2014 р. знизився порівняно із 2013 р. за половиною предметів, зокрема, за українською мовою та літературою, яку складають переважна більшість майбутніх абітурієнтів.

Також про наявність проблем у розвитку загальної середньої освіти свідчать статистичні дані щодо функціонування навчальних закладів даного рівня в Україні за останні 10 років (див. табл. 2).

Таблиця 2.
Діяльність загальноосвітніх навчальних закладів в Україні на початок навчального року, тис.*

Навчальний рік	Кількість закладів	Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах	Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах		Випуск учнів загальноосвітніми навчальними закладами		Кількість вчителів
			денних	вечірніх (змінних), включаючи тих, хто навчався заочно	закінчили школу II ступеня (одержали свідоцтво про базову загальну середню освіту)	закінчили школу III ступеня (одержали атестат про повну загальну середню освіту)	
2005/06	21,6	5399	5301	98	649	515	543
2006/07	21,4	5120	5026	94	595	485	537
2007/08	21,2	4857	4768	89	561	467	531
2008/09	21,0	4617	4533	84	546	427	524
2009/10	20,6	4495	4421	74	317	391	522
2010/11	20,3	4299	4228	71	566	364	515
2011/12	19,9	4292	4225	67	480	215	509
2012/13	19,7	4222	4160	62	441	329	510
2013/14	19,3	4204	4150	54	411	304	508
2014/15**	17,6	3757	3718	39	339	247	454

* Джерело: складено авторами за даними [4]

** Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Як бачимо, в країні існує стійка тенденція до зменшення кількості шкіл, учнів, що здобувають у них освіту, та вчителів. Причому протягом 2014-2015 навчального року темп падіння цих показників значною мірою прискорився через загострення військово-політичного конфлікту на Півдні та Сході України. Зокрема, за цей період кількість закладів середньої загальної освіти зменшилась на 8,8%, а кількість учнів та вчителів – на 10,6% порівняно із 2013-2014 навчальним роком.

Така невтішна статистика пояснюється наявністю у галузі освіти численних проблем системного характеру, а саме:

- 1) ставлення влади до освітнього сектору як до другорядного та як до витратної, а не інвестиційної частини державного бюджету;
- 2) занепад матеріально-технічної бази, старіння педагогічних кадрів, недостатній приплив молодих спеціалістів;
- 3) низька заробітна плата, зниження соціального статусу працівників освіти;
- 4) неефективна, надмірно централізована, застаріла система управління і фінансування;

- 5) зростання нерівності в доступі до якісної освіти;
- 6) недосконалість освітнього законодавства;
- 7) надмірна комерціалізація освітніх послуг і корупція;
- 8) зниження якості освіти та падіння рівня знань і вмінь учнів, моральне старіння методів і методик навчання;
- 9) повільне і безсистемне оновлення змісту освіти;
- 10) зниження якості педагогічних кадрів і криза педагогічної освіти, професійна деградація частини учительських кадрів;
- 11) брак ефективної системи моніторингу і контролю якості освіти;
- 12) зниження якості навчальної літератури та критичний брак передових технологій в освітньому секторі.

Серед названого вище саме проблема фінансування розвитку освітньої галузі стоїть особливо гостро. Через низький рівень інвестиційної привабливості вона не знаходить належної підтримки ані від держави, ані від приватних інвесторів. Як доказ наведемо дані щодо обсягів освоєних капітальних інвестицій, наданих банківських кредитів та державних видатків в освіту за 2010-2015 рр. (див. табл. 3).

**Таблиця 3.
Показники інвестицій та фінансування освіти в Україні у 2010-2015 рр.***

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	січень-червень 2015**
Обсяг освоєних капітальних інвестицій, млн. грн.	1 617	1 764	1 341	877	627	270
Обсяг наданих банками кредитів, млн. грн.	158	101	138	311	398	166
Обсяг державних видатків та кредитування, млн. грн.	28 808	27 233	101 561	105 539	100 110	14 289
з них – у загальну середню освіту, млн. грн.	262	236	42 459	44 233	42 422	85
Темп приросту обсягу освоєних капітальних інвестицій, %	-	9,10	-23,98	-34,62	-28,49	63,70
Темп приросту обсягу наданих банками кредитів, %	-	-36,08	36,63	125,36	27,97	57,11
Темп приросту обсягу державних видатків та кредитування, %	-	-5,47	272,94	3,92	-5,14	-72,75
Темп приросту обсягу державних видатків та кредитування у загальну середню освіту, %	-	-9,78	17854,08	4,18	-4,09	-99,64

* Джерело: складено авторами за даними [5], [6]

** Порівняно із січнем-червнем 2014 р.

З таблиці 3 видно, що з 2012 р. відбувається падіння обсягів капітальних інвестицій в освітню галузь, найбільшим воно було у 2013 р. (34,62%). Лише за даними двох кварталів 2015 р. намітилась позитивна тенденція щодо обсягів освоєння капітальних інвестицій, а також збільшився темп приросту банківського кредитування компаній, що працюють у галузі освіти.

Державне фінансування освітньої діяльності, починаючи з 2012 р., постійно зменшується, причому у січні-червні 2015 р. темп падіння даного показника склав 72,75%, що свідчить про недостатність забезпечення процесу розвитку освіти інвестиційними ресурсами. Важливо також зауважити, що аналогічна тенденція спостерігається й у відношенні до загальної середньої освіти, однак за півроку 2015 р. обсяг державних видатків та кредитування даного сектору зменшився аж на 99,64% порівняно із аналогічним періодом 2014 р. Це є особливо негативним явищем, якщо врахувати, що саме на державний бюджет лягає найбільше навантаження щодо фінансової підтримки освіти в цілому.

Отже, можемо говорити про наявність серйозних перешкод у розвитку середньої освіти в Україні, що пов'язано із недостатнім обсягом фінансування даної галузі з боку держави. Такий стан речей обумовлює гостру необхідність у нарощуванні інвестицій у даній сфері. Варто відмітити, що перші організаційні кроки у цьому напрямку було зроблено ще у липні 2014 р., коли Міністерство освіти і науки України представило для громадського обговорення Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років (далі – Проект).

Даний Проект містив важливі пропозиції щодо активізації фінансової підтримки та інвестицій у секторі загальної середньої освіти, зокрема такі:

- розробити методику обрахунку окупності (прибутковості) витрат на освіту;
- щороку друкувати показники окупності витрат на освіту для певної ланки освіти та рейтинги ВНЗ за показником окупності;
- запровадити багатоканальне фінансування освіти через розробку механізмів стимулювання бізнесу, роботодавців, фізичних і юридичних осіб до участі в розвитку системи освіти, зміцненні матеріально-технічної бази навчальних закладів (пільгове оподаткування, система кредитування, дозволи на будівництво тощо);
- запровадити економічне стимулювання якісної освітньої діяльності (через систему державних грантів, контрактних відносин тощо);
- внести зміни до Бюджетного кодексу України щодо повноважень школи як розпорядника коштів;
- запровадити до 2016 року систему конкурсного грантового фінансування наукових досліджень за бюджетні кошти та переорієнтувати на неї весь обсяг державного фінансування наукової діяльності;
- концентрувати фінансування на актуальних проектах та залучати до участі в конкурсних комісіях провідних світових вчених;
- до 2018 року обмежити систему державного замовлення до цільового фінансування підготовки фахівців (переважно, на рівні магістратури) для кадрового забезпечення потреб та послуг держави (вчителі, лікарі, військові тощо); при цьому з особами, котрі навчаються за державним контрактом повинен укладатись контракт щодо подальшої роботи; решту державного фінансування розподіляти за сукупністю кількісних і якісних критеріїв, знизивши залежність обсягу коштів для ВНЗ від кількості студентів;
- виокремити потоки фінансування: на навчання, науку, соціальне забезпечення, комунальні витрати, а також диверсифікувати рівні фінансування у межах різних потоків: студент/викладач, підрозділ, ВНЗ;
- збільшити питому вагу витрат на загальну середню освіту до середньоєвропейських показників (не менше 65 % від загальних витрат на освіту);
- легітимізувати існування та сприяти розвитку фондів сталого розвитку (ендаументу) навчальних закладів усіх рівнів;
- створити у 2015–2017 роках законодавчі й нормативні умови, які мотивуватимуть приватне інвестування у сферу освіти й науки [7].

Попри свою прогресивність і реформаторський характер, Проект поки не був затверджений та реалізований, що залишає питання нарощування інвестицій у розвиток загальної середньої освіти в Україні відкритим.

Висновки. Середня загальна освіта відіграє особливо важливу роль у формуванні майбутнього спеціаліста, повноцінного члена соціуму, громадянина країни та свідомої особистості, тому саме ця ланка системи освіти в Україні потребує особливої уваги та підтримки. Натомість ми спостерігаємо процес зниження якості шкільної освіти, що підтверджується зниженням рівня успішності учнів при проходженні зовнішнього незалежного оцінювання, а також труднощами, з якими сьогодні стикаються викладачі вищих навчальних закладів у процесі здобуття студентами фахових знань, умінь та навичок.

Така несприятлива ситуація обумовлена наявністю чисельних та багаторічних проблем, серед яких головну позицію ми віддаємо недостатньому обсягу та недосконалій структурі фінансування галузі освіти. Як показало дослідження, саме для ланки загальної середньої освіти це питання стоїть особливо гостро, оскільки вона найбільше залежить від державної грошової підтримки і при цьому з кожним роком отримує її усе менше і менше.

Подальший розвиток системи шкільної освіти можливий лише за нарощування обсягів інвестицій у цій галузі, що вимагає пошуку шляхів реалізації таких змін в економіці. Ми погоджуємось зі змістом запропонованих МОН нововведень у Проекті Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років, оскільки усі вони спрямовані не стільки на збільшення обсягів державного фінансування загальної середньої освіти, скільки на підвищення інвестиційної привабливості даної галузі, запровадження фінансування інвестиційних проектів на засадах конкурсного відбору, підвищення рівня економічної автономності навчальних закладів та залучення приватних інвесторів. Вважаємо, що реалізація даної Концепції сприятиме розвитку загальної середньої освіти, а тому висловлюємо надію щодо її затвердження та реалізації найближчим часом.

Література.

1. Про загальну середню освіту: Закон України від 13.05.1999 № 651-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
2. Офіційний сайт Українського центру оцінювання якості освіти. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів у 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/reports/>
3. Офіційний сайт Українського центру оцінювання якості освіти. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів у 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/reports/>

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Демографічна та соціальна статистика / Освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Національного банку України. Бюлетень Національного банку України за 2010-2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127
6. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. Звіти про виконання бюджетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>
7. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>

References.

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On general secondary education", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (Accessed 10 September 2015)
2. The official site of Ukrainian center of education quality assessment (2015), "The official report on the independent external evaluation of educational achievements of graduates of general educational institutions in 2013", available at: <http://testportal.gov.ua/reports/> (Accessed 10 September 2015)
3. The official site of Ukrainian center of education quality assessment (2015), "The official report on the independent external evaluation of educational achievements of graduates of general educational institutions in 2014", available at: <http://testportal.gov.ua/reports/> (Accessed 11 September 2015)
4. The official site of State statistics service of Ukraine (2015). "Demographic and social statistics / Education", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 11 September 2015)
5. The official site of National Bank of Ukraine (2015), "Bulletin of the National Bank of Ukraine 2010-2015", available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127 (Accessed 11 September 2015)
6. The official site of State treasury service of Ukraine (2015), "Budget execution reports", available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477> (Accessed 11 September 2015)
7. The official site of Ministry of Education and Science of Ukraine (2015), "Project of Development Concept of Education in Ukraine", available at: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/> (Accessed 11 September 2015)

Стаття надійшла до редакції 19.09.2015р.